

Âşıklık Geleneğinin Televizyon İzleyicisiyle Buluşması: TRT “Saz ile Söz ile” Programı Örneği

Nigar Dilşat KANAT*

Araştırma Makalesi

*Doktora Öğrencisi, Nigar Dilşat Kanat, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

ORCID: 0000-0002-5485-2773
E-posta: kanat.dilsat@gmail.com

Başvuru Tarihi: 11.04.2025
Kabul Tarihi: 03.06.2025
Yayınlanma Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Kanat, N., D. (2025). “Âşıklık Geleneğinin Televizyon İzleyicisiyle Buluşması: TRT “Saz ile Söz ile” Programı Örneği”. *BUEFD*, 10(1), 183-206.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1674148>

ÖZET

Sözlü kültür ürünlerinin yazılı kültürün ardından elektronik kültüre de aktarılışı, 20. yüzyıldan itibaren kitle iletişim araçlarının gelişimi ile hız kazanmıştır. Ses kayıt teknolojilerinin gelişimi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile radyo, plak ve kasetler sayesinde canlı icrası dinlenme imkânı bulunamayan sanatçıların sesine, sözüne ve müziğine erişme fırsatı doğmuştur. Çalışmamızın konusunu teşkil eden âşıklar da bu gelişmelerle önce seslerini, 1968 yılından itibaren televizyon yayın hayatına başlayan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu sayesinde de sesleriyle birlikte görüntülerini de halka ulaştırma imkânı bulmuşlardır. TRT televizyon yayınlarının başladığı tarihten bir yıl sonra âşıklara ve âşıklık geleneğine yer verilen programlar yapılmıştır. İlk dizi programın 1974-1975 yılları arasında 10 bölüm olarak yayınlanan “Saz ile Söz ile” olması sebebiyle çalışma, bu program örneklem seçilerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; âşıklık geleneğinin televizyona taşınmasında geleneğin yansıtılış biçimi, âşıkların sergiledikleri türler, program bölümlerine katılan âşıklar ve yöreleri, mekân ve dekor durumu ele alınarak âşıklık geleneğinin televizyona nasıl aktarıldığı ortaya konmaya çalışılmış ve programın, âşıklık geleneğini tanımayan izleyici kitlesine kültür aktarımı noktasındaki etkisi irdelenmiştir. TRT arşivinde yer alan âşıklık geleneği konulu TV programları incelenmiş, ilk dizi program tespit edilmiş, programa ait bölümler izlenerek deşifre edilmiş, program süreleri, programın yapımcı ve yönetmeleri ortaya konmuştur. Âşıklık geleneği, halk bilimi ve halk edebiyatı, kültür kaynakları; televizyon yayıncılık tarihi kaynakları, Devlet Planlama Teşkilatı 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamındaki “kültür”, “folklor” ve “televizyon” konulu maddeler çalışmanın yazılı kaynaklarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, âşık, TRT, televizyon, Saz ile Söz ile.

The Meeting of the Tradition of Minstrelsy With the Television Viewers: The Example of the TRT “Saz ile Söz ile” (With the Saz and the Speech) Program

Nigar Dilşat KANAT*

Research Article

*PhD Student, Nigar Dilşat
Kanat, Kocaeli University,
Akdeniz University, Institute of Social
Sciences, Turkish Language and
Literature Department

ORCID: 0000-0002-5485-2773
E-mail: kanat.dilsat@gmail.com

Submitted Date: 11.04.2025

Accepted Date: 03.06.2025

Published Date: 20.06.2025

Citation: Kanat, N., D. (2025). “The Meeting of the Tradition of Minstrelsy With the Television Viewers: The Example of the TRT “Saz ile Söz ile” (With the Saz and the Speech) Program”. *BUEFD*, 10(1), 183-206.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1674148>

ABSTRACT

The transfer of oral culture products from written culture to electronic culture has accelerated with the development of mass media since the 20th century. With the development of sound recording technologies and the widespread use of mass media, the opportunity to access the voice, words and music of artists whose live performances could not be listened to thanks to radio, records and cassettes has arisen. The minstrels, who constitute the subject of our study, first found the opportunity to transmit their voices to the public with these developments, and then their voices and images to the public thanks to the Turkish Radio and Television Corporation, which started broadcasting television since 1968. One year after the start of TRT television broadcasts, programs that included minstrels and minstrelsy tradition were made. Since the first series program was “Saz ile Söz ile” (With the Saz and the Speech), which was broadcast in 10 episodes between 1974-1975, the study was carried out by selecting this program as a sample. In the study, the way the tradition of minstrelsy is reflected in the transfer of the tradition of minstrelsy to television, the types of performances of minstrels, the minstrels participating in the program episodes and their regions, the location and décor situation are discussed and the effect of the program on the point of cultural transfer to the audience who do not know the tradition of minstrelsy is examined. TV programs on the tradition of minstrelsy in the TRT archive were examined, the first series of programs were identified, the episodes of the program were watched and deciphered, program durations, producers and directors of the program were revealed. The tradition of minstrelsy, folklore and folk literature, cultural sources; sources on the history of television broadcasting, articles on “culture”, “folklore” and “television” in the 3rd Five-Year Development Plan of the State Planning Organization constituted the written sources of the study.

Keywords: Minstrelsy tradition, minstrel, TRT, television, Saz ile Söz ile.

Giriş

Âşıklık geleneği; Türk kültürünü, inançlarını, geleneklerini, toplumsal acı ve sevinçlerini, kahramanlıklarını, birlik ve beraberlik duygusunu yansıtan şiirleriyle toplumun sözcüsü olmuş âşıkların yaşattığı kültürel bir mirastır.

Âşık edebiyatı, Türk halk edebiyatının en canlı ve yaygın bölümünü meydana getirmiştir. Belli bir icra töresi, yerleşmiş bir geleneği olan bu edebiyat, bütün Türkiye sahasında güçlü temsilciler yetiştirmiş, diğer edebiyat disiplinlerini de etkilemiştir (Artun, 2014, s. 1). MS 5. yüzyıldan itibaren izlerine rastlanan İslamiyet’ten önceki Türklerde ozan-baksı geleneği olarak ortaya çıkan âşık edebiyatı, yüzyıllar içerisinde dinî ve siyasi etkilerle şekillenmiş ve günümüzdeki yapısına kavuşmuştur.

16. yüzyıl sonlarında bir Türk ve Müslüman sosyo-kültürel kurumu olarak ortaya çıkan kahvehanelerde, divan edebiyatı mensuplarının ‘saçma-sapan sözler söyleyen’ (herzegû) kişiler olarak nitelendirdikleri ‘ozan’lar, irşattan ve nasihatten ziyade ‘güzelleme’ yolunu tercih eden bazı tekke mensuplarıyla, ‘ordu şâirleri’nin başlattığı ve 17. yüzyılda ulaştığı klasikleşen formlarıyla tamamen kendine has bir tarza dönüşen ve zaman içinde uğradığı değişim ve gelişimlerle günümüze kadar gelerek yaşamaya devam eden, edebiyat veya kültür geleneği; kısaca ‘Âşık Tarzı Kültür Geleneği’ veya daha dar kapsamlı bir ifadeyle ‘Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği’ yahut ‘Âşık Edebiyatı’ olarak adlandırılır (Çobanoğlu, 2007, s. 12).

Âşıklık geleneğinin yazılı ortamı 19. yüzyıl itibarıyla daha fazla kullandığı görülmektedir. Cönk ve mecmua sayısının fazlalığıyla dikkat çeken bu yüzyıldan günümüze ulaşan âşık edebiyatı ürünlerinin sayısı da fazladır (Düzgün, 2019, s. 370).

20. yüzyıldan itibaren ses kayıt teknolojileri ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile diğer kültürel unsurlar ve gelenekler gibi âşıklık geleneği de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Kültür unsurlarının korunması, yaşatılması, aktarılması, otantikliğini yitirmemesi açısından teknolojinin zararları ve faydaları üzerine çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak iç ve dış göç, küreselleşme, popüler kültür vb. etkenler nedeniyle doğal icra mekânları ve izleyici kitlesi daralan âşıklar için yeni icra mekânları olarak anabileceğimiz kitle iletişim araçları, hem geleneği bilen dinleyici ve izleyicilerine hem de gelenekle tanışmamış kişilere ulaşma imkânları doğmuştur.

Elektronik teknoloji; telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıt araçlarıyla da bizi “ikincil sözlü kültür çağı”na¹ sokmuş bulunmaktadır (Ong, 2014, s. 161).

Elektronik kültür ortamının âşığı, dinleyicisinin kendisini yüz yüze bir ilişki içinde tanımadığı bir kişidir. Elektronik kültür ortamında âşık, dinleyicisinin çoğu zaman posterinden veya kasetinin kapağına basılan resminden plağa, kasete veya başka bir elektronik malzemeye kaydedilmiş icrasıyla karşısındadır. Burada âşık tamamen aradan

¹ “Sözlü ve yazılı kültür”, “Birincil ve ikincil sözlü kültür ortamı” hakkında detaylı bilgi için bkz. (Ong, 2014).

çekilmiş ve dinleyiciyi icrasıyla âşık ticari bir ilişki bağlamında baş başa bırakmıştır (Çobanoğlu, 1999, s. 249).

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile âşıklar da ellerinde sazları ile bulundukları bölge ve civar beldelerde çalıp söyleyerek hayatlarını idame ettirmek yerine radyo ve TV programlarına katılabilmek, İstanbul Unkapanı Plakçılar Çarşısına gelip kaset çıkarabilmek, bu sayede daha geniş kitlelere seslerini duyurup bunun maddi ve manevi kazançlarını elde etmenin yollarını aramışlardır.

İcra mekânlarındaki dönüşüm, geleneğin “meraklı izleyici” kitlesine “tesadüfi izleyici” kitlesinin katılmasına da yol açmıştır. Âşığı ve âşık şiirini dinlemeye hevesli, dinlemeyi tercih eden, âşığın ayağına giden veya davet eden kitleye âşığın kendini duyurmak istediği, âşıktan haberdar olmayan yeni bir kitle eklenmiştir.

İcra mekânlarının değişip dönüşmesi, geleneğin aktarımındaki usta-çırak ilişkisini de etkilemiştir. Elektronik kültür öncesi âşığın yanında onun çalış, söyleyiş, usul, erkân bilgisini yaşayarak öğrenen çırak âşık, elektronik kültür sonrası kendisine usta olarak belirlediği isimleri radyo ve kasetlerden dinleyerek sanal bir çıraklıkla kendine bir tarz belirlemeye çalışmıştır.

Elektronik kültür cönkleri olan kasetler de hem yazılı kültürün "kayıt altına alınmışlık" hem de sözlü kültürdeki iletişimi canlandırma niteliği ile önem taşımaktadır. Görsel boyutu da başlı başına bir alan olan bu "sözel hafıza" niteliğinde olan cönk-kasetler, birçok alt başlık altında ele alınabilecek kadar işlevsel bir genişliğe sahiptir (Taşlıova, 2006, s. 93).

21. yüzyılın başlarında, toplumsal bellek durumundaki geleneklerin kendi doğal hâllerine bırakılmayacak kadar değerli olduğu ve geleceğin bu bellek üzerinde kurgulanacağı, yaratılacağı ve işletileceği artık anlaşılmıştır (Özdemir, 2012, s. 27).

Değişen ve dönüşen anlayışlar, kültür alışverişleri ve gelişen teknolojiler gibi etkenleri göz ardı etmek zamanın getirilerini gözlemleyip bilim, kültür, folklor, sanat, eğitim vb. alanlara uygulamayı orijinallliği koruma kaygısıyla reddetmek, o unsurun canlılığını koruyabileceği güncel sahalarda varlık göstermesinin önünde engel teşkil edecektir.

Âşığın ve geleneğin var olabilmesi; kendini geliştirmiş ve çağın gerisinde kalmamış âşığın kültürel alanlarındaki faaliyetleriyle sağlanacaktır (Fidan, 2017, s. 37).

Çalışmaya bu çerçeveden yaklaşılmış olup sınırlı gün ve saatlerde televizyon yayıncılığa başlayan TRT'nin, bu sınırlılıklar içerisinde âşıklık geleneğine yer vermesi kültürün korunması ve aktarılması bakımından önemli bir yaklaşımdır. On bölümden oluşan “Saz ile Söz ile” programının âşıklık geleneğini aktarışı, hangi temsilcilere ve türlere yer verdiği incelenmiştir. Bu yayıncılık anlayışında T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alan “kültür”, “folklor” ve “televizyon” konulu maddelerin etkisi, “Saz ile Söz ile” programının yayınlandığı dönemi kapsayan 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. Bir Kültür Unsuru Olarak Âşıklık

Kültür kavramı, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin (Güncel Türkçe Sözlük, 2025) şeklinde tanımlanır. Başka bir deyişle toplumun mensuplarının öğrenilmiş tüm bilgi ve birikimleri, geliştirdikleri alışkanlık, davranış, yaşayış ve düşüncüler bütünü olarak da tanımlanabilir.

Nesiller boyu öğrenilen, toplumsal hayatın sürdürülmesinde bir anahtar görevi gören, toplumun fertlerini bütünleştirici ve o topluma aidiyeti pekiştiren tüm unsurları barındıran kültür, Sanayi Devrimi sürecine kadar her toplumun kendi içinde dış çevrenin etkisinden yalıtılmış şekilde yaşatılmaktaydı. Sanayileşme, ülkelerarası ticaret, göç vb. etkiler kültür alışverişini doğururken kitle iletişim araçları sayesinde de kültürün yerelden ulusala, oradan da uluslararası sahaya yayılımı başlamıştır.

Folklor, bir toplumun veya grubun üyeleri arasında çeşitli varyantlar halinde söz ve hareketle yaşayan ve dolaşan kültür ürünlerinin toplamıdır (Günay ve Uysal, 1990, s. 265).

Âşık, saz şairi, halk ozanı, sazlı ozan, halk şairi, Hak âşığı, halk âşığı, badeli âşık, meydan şairi, kalem şairi, çöğür şairi² olarak da anılan âşıklar ve onların icralarından oluşan bu gelenek bir folklor unsuru olarak halk edebiyatının önemli bir koludur.

Âşıklık geleneğinin temelini teşkil eden ozan-baksılar hakkındaki bilgiler MS 5. yüzyılın ilk yarısı olan Hun dönemine aittir. Ozanlar, göçebe Oğuz topluluklarında kopuz eşliğinde destan, türkü okuyan yarı kutsal kişilerdir.

Türklerin İslamiyet’i kabul edişi, Anadolu’ya göç edişi, devlet ve millet olarak geçirdikleri yeni düzen, anlayış, kültürlerine katılan yeni unsurlar, âşıklık geleneğini de yüzyıllar içinde icra biçimi, icra ortamı, tür ve şekil açısından etkilemiştir. Sözlü kültür ürünü olması sebebiyle de tarihî seyrinin takibi, analizi, başlangıcından günümüze değin geçirdiği aşamaları tespit etmek tam anlamıyla mümkün olamamıştır.

16. yüzyıldan itibaren haklarından bilgilere ulaşabildiğimiz âşıkların tekke edebiyatı, Yeniçeri Ocağının kurulmasıyla ordu şairi, halk ozanı, âşık gibi isimlerle anılarak geleneğin bugünkü durumuna gelişinde âşık kahvehaneleri önemli bir rol oynamıştır. Dönemin sosyal hayatını, eğlence ve müzik zevki ihtiyacını, halkın sorunlarını, kahramanlık hikâyeleri, aşk ve toplumsal acıları, özlem, gurbet, ölüm gibi insan duygularına dokunan konuları âşık şiirinde ve sazında bulan halk bu geleneğe rağbet göstermiştir.

² Ozan, âşık, halk şairi kavramları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Sakaoğlu, 1996: 206).

Âşıklık geleneği, UNESCO tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras” unsuru olarak kabul edilmiştir. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”nde³ belirtilen beş temel alandan üçü, âşıklık geleneği ile ilişkilendirilmektedir. “Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören, dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar”, “Gösteri sanatları”, “Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler” maddeleri kapsamında âşıklar, T.C. Kültür Bakanlığı tarafından oluşturulan “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”nde⁴ kayıt altına alınmış, alınmaya da devam edilmektedir.

Âşıklık geleneği Türkiye’de kökleri sosyal hayata çok derinden bağlı bir gelenektir ve topluluk için önemli bir kimliktir; bu gelenek usta çırak ilişkisiyle kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve sürdürülmektedir. Bu unsurun temsili listeye kaydedilmesi yalnızca SOKÜM’ün görünürlüğüne katkıda bulunmaz aynı zamanda özellikle gençlerin bu mirasa sahip çıkmasına ve topluluğun yakınlaşmasına vesile olabilir (Özünel, 2019, s. 41).

2. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında Kültür ve Folklor Konulu Maddeler

1961 Anayasasının ardından toplumsal konular, ekonomi, sağlık, eğitim, yatırım, üretim vb. konularda planlı bir kalkınma sağlamak amacıyla T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. İlgili tüm kurum ve kuruluşların bu plan çerçevesinde çalışmalarını sürdürmeleri istenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025) yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde henüz kamu televizyon yayıncılığı hayata geçmediğinden bu planda sadece radyodan bahsedilmiştir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden “Saz ile Söz ile” programının yayınlandığı 1974-1975 yılları, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025) dönemini kapsamaktadır.

2.1. DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Birinci Beş Yıllık Plan’da beşer yıllık üç dönemden oluşan toplam on beş yıllık bir planlama yapıldığı belirtilmiş ancak sanayileşme, hızlı teknolojik gelişmeler ve sosyal hayattaki değişimler sebebiyle üçüncü planda güncelleme yapıldığı belirtilmektedir. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “kültür”, “folklor” ve “televizyon” konularında yapılması öngörülen çalışmalardan, sözlü kültürden yazılı kültüre yani kayıt ve yayın teknolojileriyle elektronik kültüre geçişin kültürel yozlaşma tehdidi oluşturduğundan ve buna bağlı olarak alınması gereken önlemlerden bahsediliyor. İlgili planda çalışma konusuna paralel anılan “kültür”, “folklor” konulu maddeler ile çalışma konusunu teşkil eden “televizyon” ile ilgili maddeler:

Özellikle el sanatlarının ailelere ek gelir sağlama ve geleneksel sanat değerlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yolu ile kültür etkisi de göz önünde tutulacaktır (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 563).

³ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>

⁴ İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi için bkz. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345102/asiklik-gelenegi--asiklik-minstrelsy-tradition-2009.html>

Genel yaygın eğitim, okuma-yazma öğretmenin ve asgari temel bilgileri vermenin yanı sıra, millî birliği kuvvetlendirici şekilde vatandaşlık hak ve ödevlerini öğretmeye ve millî kültür unsurlarını tanıtmaya ve kişinin boş zamanlarını değerlendirme yeteneklerinin geliştirilmesine yönelecektir (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 779).

Folklor değerlerinin tespiti, korunması, değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve tanıtılması amacı ile 1966 yılında Millî Folklor Enstitüsü kurulmuştur (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 784).

Türk toplumu hızlı bir sosyal değişme içindedir. Bu hızlı değişimin başlıca yönleri kırsal bir topluluktan şehirleşmiş ve sanayileşmiş bir topluma geçmekte olması ve toplumun kültürünün de sözlü kültürden yazılı kültüre geçmesidir. Hızlı sosyal değişme sözlüden yazılıya dönüşen millî kültür değerlerinin özellikle millî folklor değerlerinin yok olması ve dış etkiler altında bozulması sonucunu doğurabilecektir. Bu da kültür değerlerimizin ve varlıklarımızın millî olma özelliğini bozacak, kültürümüzü hızlı kalkınmada itici bir güç olmaktan uzaklaştırabilecektir. Kültürel gelişmemizin bu hızlı sosyal ve ekonomik değişmeye ayak uydurmasını sağlamak, millî kültürümüzün yozlaşmasını ve değerini yitirmesini önlemek için kültür araçlarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi ve özendirilmesi gerekli olmaktadır (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 785).

En yaygın ve etken kültür araçları kitle haberleşme araçlarıdır. Bunların başında radyo, televizyon, kitap ve gazete gelmektedir (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 781).

Hızlı sosyal değişme sözlüden yazılıya dönüşen millî kültür değerlerinin özellikle millî folklor değerlerinin yok olması ve dış etkiler altında bozulması sonucunu doğurabilecektir (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 785).

Millî kültürümüzü zaman süreci içinde oluşturan ve mahallî özellikleri yansıtan folklor ürünlerinin millî kültür bütünü içinde devamını sağlamak, değerlendirmek, geliştirmek, tanıtmak, yok olmalarını veya bozulmalarını önlemek amacıyla Millî Folklor Enstitüsü ve Üniversitelerin ilgili bölümlerince araştırmalar ve derlemeler yapılacak, bu alandaki yayınlar artırılacak ve özendirilecektir (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 786).

Kitle haberleşme araçlarının geniş halk kitlelerinin yararına yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Göze ve kulağa hitabeden radyo ve televizyon Üçüncü Plan döneminde yaygınlaştırılacak ve eğitici programlar yanı sıra kültür ve sanat programlarına önem verilecektir. Nitelikli kültür programlarıyla millî kültür değerlerimizi işleyecek, halka hitap edecek ve ulaşacak biçimde düzenlenecek, çağdaş medeniyet değerleri tanıtılacaktır (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 787).

Radyo ve özellikle televizyonun yaygın eğitim çalışmalarında geniş kitlelerin yararlanacağı programlara yer verilmesi sağlanacak, bu amaçla TRT ile eğitim kurumları arasında iş birliği geliştirilecektir (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 780).

Radyo ve televizyon, kitle haberleşmesini sağlamanın ötesinde millî ve kültürel bütünlüğü korumada da yararlanılacak bir araç olarak yurt düzeyine yaygınlaştırılacaktır (DPT, 3. BYKP, 1973, s. 1003).

Kitle haberleşme araçlarının toplumun yararına ve gelişimine yönelik olarak kullanılmasının altı, birden fazla maddede çizilmektedir. Bu planda radyo ve televizyonun konusuna hassasiyetle yaklaşıldığı ağırlıklı olarak eğitim, millî kültür ve sanat alanlarında yayınlara yer verileceği belirtilmektedir. Sonraki bölümde inceleyeceğimiz TRT televizyon programlarında âşıklık geleneği ve halk bilimi konularının en yoğun işlendiği dönemin üçüncü plan dönemini kapsayan 1973-1977 yılları arasında olduğunu göreceğiz.

Bu planda; sosyal değişimin, gelişen teknolojinin, radyo ve televizyon yayınlarının kültürel yozlaşma tehdidi oluşturduğundan bu alanlarda millî kültür değerlerinin korunması, eğitim, folklor ürünlerinin yaşatılması ve korunması konularının önemle altı çizilmiştir. TRT televizyon yayınlarındaki tamamı âşıklık geleneği konulu ve içeriğinde âşıklara yer verilen, kültür tanıtımı içerikli programların ağırlıklı olarak bu plan döneminde gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı ve TRT

Dünya’da ilk televizyon yayını 1920’lerde Jenkins tarafından Amerika’da gerçekleştirilmiştir. Siyah beyaz olan bu ilk yayınların ardından 1925 yılında İngiliz Logie Baird, döner disk tekniğini kullanarak televizyon yayını gerçekleştirmiştir. 1928 yılında NBC yayın kuruluşu, bir kıyıda diğer kıyıya yayını gerçekleştirmiş ve aynı yıl Londra’dan verilen bir görüntü New York’tan izlenmiştir (RTÜK, 2025).

Türkiye’de ise televizyon yayıncılığı, İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Frekans Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Mustafa Santur’un görev yaptığı İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) bünyesinde 1949 yılından itibaren yaptığı çalışmalarla başlamıştır. Türkiye’nin ilk televizyon yayını denemesi ise 1952 yılında İTÜ’nün Taşkışla olarak bilinen Maden Fakültesi binasında İTÜ TV adıyla gerçekleştirilmiştir. Televizyon yayınları 1950’li yıllarda sınırlı bir izleyici kitlesine ulaşabilmiştir. Haftada bir gün yayın yapan İTÜ TV; hava durumu, piyes, müzik ve söyleşi programları sunmuştur. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise dünyadaki televizyon yayıncılığı siyah-beyazdan renkli yayına geçerken Türkiye’de henüz tüm yurda yayılan sistemli bir televizyonculuk başlamamıştır.

1962 yılında, Türkiye’de eğitim içerikleri sunmak amacıyla bir televizyon kurulmasına dair Almanya ile yapılan anlaşma sonucunda 01.05.1964 yılında Ankara’da TRT televizyonu kurulmuştur. 31 Ocak 1968 tarihinde ilk televizyon yayını gerçekleştiren TRT, ilk yıllarında haftada üç gün olarak yayınlarını sürdürmüştür. 1971 yılına gelindiğinde ise İTÜ ile yapılan anlaşma ile İTÜ’nün İstanbul’daki yayın teçhizatı TRT’ye devredilmiş ve Ankara bağlantılı İstanbul yayınları da devreye girmiştir.⁵ 1963 tarihli 359 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Türkiye’de radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme hakkı TRT’ye verilmiştir. Bu Kanun’da TRT’nin siyasal

⁵ Türkiye’de televizyon yayıncılığı tarihine dair detaylı bilgi için bkz. (Cankaya, 2015).

iktidara bağımlı olmayan özerk yapısı da tesis edilmiştir. Ancak 1971 yılında TRT’nin özerkliği kaldırılarak tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür.⁶

Türk halkı için televizyon sadece yeni bir kitle iletişim aracı değil, dünyaya entegre olma, sinemadan ibaret film hafızasına yeni filmler ve dizi film kavramlarını ekleme, radyodan dinlediği ajansı haberler adı altında görüntülü olarak izleyebilme, dünya sporunu evinde ağırlayabilme, kendi veya başkasının köyünü, geleneklerini o sihirli kutuda karşısında bulma imkânı sunmuştur. Bir yandan genç Cumhuriyet’in kalkınma ve gelişme hamleleri devam ederken ülkenin siyasî iklimindeki karmaşa ve halktaki tedirginliği biraz olsun unutturacak büyümlü bir kutuydu televizyon. Yüzyıllara dayanan misafirlik geleneğini ve Türk misafirperverliğini misafir savarlığa dönüştürme noktasına getiren “telesafirlik”⁷ kavramının oluştuğu bir dönemdi televizyonla tanışılan yıllar. Televizyonun ilk yıllarında Türkiye genelinde verici sayısının sınırlı olmasının yanı sıra alıcı sayısının da son derece sınırlı olması, her mahallede sadece ekonomik durumu daha iyi olan birkaç kişinin evinde televizyon bulunması, televizyonlu evlere misafir akını başlatmış haliyle ev sahipleri de bu durumdan muzdarip olmuşlardır.

...Çoluğu, çocuğu alıp hemen çıkacaktınız ve doğruu televizyonu olan bir komşuya, akrabaya ahababa, eşe dosta, arkadaşına... (Kıvanç, 2015, s. 13).

Bu yeni ve büyümlü dünyayı sevinç, merak, heyecan duygularıyla karşılayan Türk halkı, yayıncılık anlamında TRT ve siyaset eksenin yaşanan çekişmelerin, kendilerine neyin sunulup neyin sunulmayacağı noktasındaki müdahalelerin, çekişmelerin farkında değildi.

Televizyonda yayınlanan tüm programlar için geçerli olması gereken “tarafsızlık”, “özerklik” olmadan sağlanamaz. Genelde haber bültenleri üzerinde tarafsızlık kavramı yoğun bir biçimde tartışılırken diğer programlar yok sayılmaktadır. Oysa tarafsızlık konusu TRT’nin diğer yayınları için de dikkate alınmalıdır (Yengin, 1994, s. 111).

Türk televizyon yayıncılığı ve televizyon izleyicisi, haftanın her günü devam eden sistemli programlarla bir televizyon yayıncılığına erişmeden siyasi sınırlamalar ve sansür mekanizmasıyla tanışmış oldu. TRT televizyon yayıncılığına başladıktan üç yıl sonra yaşanan 1971 Muhtırası, sonraki süreçte değişken oyunculu sancılı ve kısa süreli koalisyon hükûmetleri, sağ-sol ve yeni, aktif aktörü millî görüş, sonrasında 1980 darbesi TRT’nin en üstten en alta kadar hem yönetimini hem de yayınlara yansıtacak yönetim anlayışını doğrudan etkilemiştir.

3.1. Tek Kanallı Televizyon Yayıncılığı Dönemindeki Âşıklık Konulu Yapımlar

TRT televizyon yayınlarında tek kanallı dönem olarak adlandırdığımız, TRT2’nin yayın hayatına başlamasına kadarki dönem olan 1968-1986 yılları arasında yapılmış programları iki grupta ele alabiliriz:

⁶ Türkiye’de televizyon yayıncılığına dair yasal düzenlemeler için bkz. (Yengin, 1994).

⁷ Telesafir kavramı için bkz. (Kıvanç, 2015)

3.1.1. Konusu ve Konukları Tamamen Âşıklık Geleneği ve Âşıklar Olan Programlar

Âşık Veysel (1969/Tek programlık yapım): (Arşiv-1) Bir köy dekoru eşliğinde Âşık Veysel'in sunucu ile sohbet ettiği, hayatını anlattığı ve eserlerini seslendirdiği, TRT televizyonlarında yayınlanan ilk âşık programıdır.

Âşık Veysel (1973/Tek programlık yapım): (Arşiv-2) Âşık Veysel'in çocukları, torunu ve damadının da yer aldığı program vefatından iki ay sonra yayınlanmış olup 1969 yılında yapılan ilk programdan görüntüler de yer almaktadır.

Ozanlardan Deyişler (1973/Tek programlık yapım): (Arşiv-3) 10 Kasım dolayısıyla Atatürk konulu eserlerini seslendirildiği programa Âşık Veysel (Vefatından sona olduğu için eski kayıt verilmiş), Ali İzzet Özkan, Mevlüt Akbaba, Mahmut Işık, Yaşar Reyhani konuk olmuştur.

Ozanların Sazından (1973/Tek programlık yapım): (Arşiv-4) Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla yapılan programa Âşık Daimî, Âşık Ali İzzet, Âşık Veli, Müslüm Sümbül, o dönem adını duyurmaya başlayan Türk halk müziği sanatçısı Şakir Öner Günhan katılmıştır.

Saz ile Söz ile (1974-1975): (Arşiv-5) (10 bölümden oluşan dizi programın detayları aşağıda verilecektir.)

Âşık Edebiyatı (1976/Toplam 8 bölümlük dizi program): (Arşiv-6) Hikmet Dizdaroğlu tarafından âşıklık geleneğinin türleri olan öykülü türkü, usta malı, türkü, muamma, atışma, lebdeğmez, doğmaca şiir hakkında her bölümde bilgilerin verilip "Konya Âşıklar Bayramı" görüntüleriyle örneklerin sunulduğu "âşık edebiyatı" dersi niteliğinde öğretici bir yapımdır. Âşık Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Hacı Karakılçık, Abdulvahap Kocaman, İsmail Cengiz, Âşık İlhami, Müslüm Sümbül, Âşık Sultan, Âşık Nevzat Merdanoğlu, Şekip Şahadoğlu, Âşık Borani, Mahmut Yılmaz, Hüseyin Çırakman, Şahsenem Bingöl, Âşık Erdemli, Hilmi Şahballı, Davut Sulari, Haydar Aslan, Âşık Veli, Işık Ruhan, Türkan Şahadoğlu, Sadık Altın, İlhami Demir, Âşık Savurdan isimlerinin yanı sıra ismi anons edilmeyen, ekranda yazmayan ve arşiv kayıtlarına not edilmemiş âşıklar da programda yer almıştır.

Âşıklar Dünyasından (1976/Toplam 2 bölümlük bir yapım): (Arşiv-7) Feyzi Halıcı tarafından hazırlanıp sunulan halk edebiyatı ve halk şiiri hakkında bilgiler verilerek âşıklar tarafından örneklerin sunulduğu bu iki bölümlük programa Murat Çobanoğlu, Âşık Şeref Taşlıova, Davut Sulari, Âşık Mürsel Sinan, Âşık Hacı Karakılçık, Âşık Nuri Devrani, Âşık Ali Rıza Ezgi, Âşık İsmail Cengiz, Âşık Mehmet Yılmaz, İlhami Demir katılmıştır.

Dostlar Beni Hatırlasın – Âşık Veysel (1978/ Tek programlık yapım): (Arşiv-8) Âşık Veysel'in beşinci vefat yıl dönümü sebebiyle 1969 yılında kendisiyle ilk programı yapan Erdoğan Alkan'ın sunduğu, Gülten Akın'ın da Âşık Veysel'in şiir dünyasını ve ozanlık geleneğini anlattığı bir anma programıdır.

İz Bırakanlar – Âşık Veysel (1983/ Tek programlık yapım): (Arşiv-9) Semih Seren’in sunduğu ve Ümit Yaşar Oğuzcan’ın da Veysel’i anlattığı program, Âşık Veysel’in vefatının 10. yıl dönümüne özel olarak hazırlanmış.

3.1.2. Anadolu’dan Kesitler, Tarım, Hayvancılık, Halk Oyunları, El Sanatları, Ağaç Yetiştirici vb. Konulardan Oluşan, İçerisinde Âşıklara da Yer Verilen Programlardan Bazıları

- Dağarcık (1973-1975-1976-1977-1978)
- Saz Âşıkları (1974)
- Yörelerimizden Türküler (1974)
- Köy Meydanı (1974)
- Ozanlar Oyunları (1974)
- Ozanlarımız (1975)
- Elimizden Obamızdan (1984)

4. “Saz ile Söz ile” Programı (1974-1975)

TRT Ankara Televizyonu – Eğitim Kültür Müdürlüğü tarafından hazırlanan bu program, TRT televizyonlarında yayınlanan âşıklık geleneği konulu ilk dizi program olma özelliğini taşır. Programın yapımı ve yayını, İsmail Cem’in TRT Genel Müdürü olduğu, DPT 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde gerçekleşmiştir. 1974 yılında henüz beş gün yayın yapan TRT’nin altıncı güne de yayın koyması, televizyonculukta önemli bir gelişme olarak görülmektedir. İsmail Cem, Genel Müdürlük görevinden ayrıldıktan sonra 1976 yılında yayımladığı ve görev süresi boyunca yaşadıklarını kaleme aldığı “TRT’de 500 Gün” isimli kitabında o günlerden ve “Saz ile Söz ile” programından şöyle bahseder:

Altıncı yayın günü, bizim için ciddi ve kalıcı programcılık yönünde ilk adımlarımızdan oldu. 18 Mart’taki [1974] ilk Pazartesi yayını büyük bir özenle hazırladık. Bu altıncı gün, bir çocuk programıyla başlayacak arkasından kitle sorunlarına ilişkin bir yayın gelecekti. Tabii imkânlarımız elverdiği ölçüde. Haberlerden sonraysa Klasik Türk Müziği ile bir halk şairinin tanıtıldığı “Saz ile Söz ile” her hafta yer değiştirerek on beş günde bir girecekti (Cem, 1976, s. 49).

“Saz ile Söz ile” programının; DPT. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde “folklor değerlerinin korunması ve tanıtılması”, “millî kültür ve millî folklor değerlerinin yozlaşmadan korunması”, “millî ve kültürel bütünlüğü koruma”, “mahallî özellikleri yansıtan folklor ürünlerinin millî kültür bütünü içinde devamını sağlamak, geliştirmek, tanıtmak” ifadeleriyle yer verdiği folklor ve kültür konulu maddelere uyumlu bir program olduğunu söylemek mümkündür.

Program bölümlerinde yer verilen, hayatları, mücadeleleri, dizelerindeki güç ve dik duruştan bahsedilen âşıkların haksızlıklara boyun eğmeyen, devlet baskısı veya güç

çevrelerinin yıldırma çabalarına direnen, eleştiren, halka öncülük eden tavırlarıyla öne çıkan isimlerden seçildiği görülüyor. Bir diğer dikkat çekici konu ise “Kahramanmaraş Günümüz Halk Ozanları”nın işlendiği 10. bölümde, yoksulluk ve işsizlik yüzünden âşıkların yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kaldığından bahsedilmesidir. Bu da o dönemde köylerdeki işsizlik, geçim sıkıntısı, alt yapı vb. sorunların, bir hükûmet eleştirisi olarak devlet televizyonunda ortaya konduğunun göstergesidir. Yine bu bölümde yer verilen Âşık Mahzuni Şerif’in de muhalif kişiliği ve sistem eleştirisi içeren şiirleri sebebiyle hapis cezası, konser ve yayın yasaklarına maruz kaldığı bilinmektedir. Mahzuni “Erim Erim Eriyesin” adlı türküsünde dönemin başbakanı Nihat Erim’i hedef aldığı gerekçesiyle 10 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılır (Irmak, 2021, s. 90).

Bu cezadan önce de “Yuh Yuh”, “Amerika Katil Katil” ve “Köyüm Köyüm” adlı türkülerden dolayı tutuklanmış ve hapis cezaları almış olan Mahzuni, 12 Mart süresince toplam iki yıla yakın tutuklu kalmış, 12 Mart’tan önce hakkında otuz beş mahkeme kararı çıkartılmıştır (Irmak, 2021, s. 27).

Çağının bazı ozanlarını da etkileyen Mahzuni, güçlü bir yergi ve taşlama ustasıdır. Deyişlerinde konu, toplumsal ve tavırlı olmasına rağmen, boyut olarak geniş kapsamlıdır (Kalkan, 1991, s. 489).

TRT’nin önceki ve sonraki dönemde yapılan, yukarıda sıralanan âşıklık geleneğinin de yer aldığı programlarda, köylerin gelişmekte olduğu, tarım ve hayvancılıkta devlet desteğinin olduğuna dair ifadelerle hükûmetlerin desteklendiği yönde yayınlara yer verildiği görülmektedir. Buna karşın “Saz ile Söz ile” programında seçilen konu ve konuklar, hayatı anlatılan âşıklar, içerik ve sunucu metinlerindeki anlatım, TRT’nin en genç Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi’nin gazeteci kimliği ve siyasi duruşunun etkisini göstermektedir. Cem’in göreve geldiği günden itibaren hem hükûmet ortağı MSP kanadından hem de muhalefet partilerinden ciddi eleştirilere ve yıpratma politikalarına maruz kaldığı, bu yıpratma sürecine bazı basın mensuplarının da dâhil olduğu bilinmektedir.

...İki farklı dünya görüşü olan CHP ve MSP’nin, iki farklı dünya insanı olan Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan’ın görünürdeki anlaşması sonunda koalisyon hükûmeti kuruldu. Bu koalisyon hükûmetinin atadığı 34 yaşındaki gazeteci İsmail Cem İpekçi, TRT’nin üçüncü genel müdürü olarak 15 Şubat 1974’te göreve başladı (Serim, 2007, s. 72). Ancak TRT Yasası’ndaki yaş sınırı ve öncesinde belli bir süre devlet memurluğu yapmış olma gereğine uymayan bu atama için özel bir kararname çıkarıldı.

İsmail Cem’in sol düşünceli olması, yazdığı kitaplarda Türkiye’nin geri kalmışlığını irdemesi, doğaldır ki sağcı çevreler tarafından hoş karşılanmıyordu... İsmail Cem’in onayıyla yayınlanan program ve filmlerde zaman zaman yer alan düzen eleştirileri, ilerleyen aylarda TRT’ye karşı saldırıların başlamasına yol açacaktı (Serim, 2007, s. 73).

İsmail Cem’in özel bir kararname ile göreve gelişi, CHP ve MSP’nin ideolojik görüş farkıyla oluşan ve baştan beri sağlıklı olmayan koalisyon için önemli anlaşmazlıklardan biriydi. Muhalefet partilerinin ve koalisyon ortağının Cem’in televizyon yayıncılığına

eleştirileri görevde kaldığı 500 gün boyunca devam etti ve 15 Şubat 1974 tarihinde atandığı TRT Genel Müdürlüğü görevinden 16 Mayıs 1975 tarihinde MSP ve AP’nin baskılarıyla alındı.

CHP ile MSP koalisyonu bozulduktan sonra AP ve diğer partilerle kurulan yeni hükûmetin ortağı olan MSP’nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan, 2 Mayıs 1975 yılında Malatya’da halka şöyle seslenmiştir: TRT, asla Moskof gibi hareket etmek serbestine sahip olmayacak. Bu TRT bizim milletimizin ahlâkını tahrik ediyor. Solculuk propagandası yapıyor. Onun için hükûmet olarak kesin karar aldık. TRT’nin başındakini azletmeye karar aldık. Size bugün müjdeyi veriyorum. Kulağınızı TRT’ye verin. Bugün, yarın millî cereyanın sesini işiteceksiniz... (Cem, 1976, s. 221).

Cem, göreve geldikten yaklaşık bir ay sonra yaptığı basın toplantısında tarafsız bir anlayışla objektif bir yayıncılık gerçekleştirmeyi hedeflediğinden bahsetmiştir: TRT’nin görevi iktidarların sesi olmak değildir. Bütün Türkiye’nin tek sesi olmak gibi, bir yayın aracı için ölçsüz bir iddiayla ortaya çıkmak da değildir. TRT’nin görevi, bütün Türkiye için çok önemli bir haber ve kültür aracı olmaktır (Cem, 1976, s. 31).

İsmail Cem döneminde Ruhi Su, Selda Bağcan, Timur Selçuk gibi, karşıt çevrelerce “solcu” oldukları ileri sürülen müzik sanatçıları TRT televizyonunda yer aldılar (Serim, 2007, s. 82).

İsmail Cem’in habercilik ve sistemli yayıncılıkla ilgili TRT’de önemli atılımlara imza attığı görülmektedir. Yönetici olarak ortaya koymaya çalıştığını ifade ettiği de halkın, köylünün sorunlarını iktidarı koruyup kollamadan tüm şeffaflığıyla yayınlara yansıtmaktır.

Vatandaşın ekrana daha sık çıkmasını, kendi sorununu hiçbir aracı kullanmaksızın bizzat kendisinin anlatmasını öngördük. Köy programlarını haftada beşe, işçi programlarını daha uzun süreli olmak kaydıyla haftada ikiye yükselttik (Cem, 1976, s. 58).

TRT programlarında seçilen konular, davet edilen konuklar, ülke gündemi ve siyasetin aktarımı konularında özerklik kalkmasına rağmen tarafsız ve özerk bir yayıncılık anlayışı benimseyen İsmail Cem, bu konuda siyasilerden gelen eleştirilere “TRT Genel Müdürü olarak elbette ki kendi bakış açım, Anayasa doğrultusunda ve kanunlar çerçevesinde TRT yayınlarına yansıyacaktı (Cem, 1976, s. 103).” şeklinde yanıt vermiştir.

Türk televizyon yayıncılığında âşıklık geleneği içerikli ilk dizi program “Saz ile Söz ile” dışında ilk yerli dizi, dünya klasiklerinden dizilerin Türkçe dublajla yayını, ilk haber ve siyaset programı, o döneme damga vuran Telespor programı, ilk Eurovision Türkiye elemeleri, konser yayınları gibi ilkler de İsmail Cem döneminde yaşanmıştır.⁸

⁸ İsmail Cem döneminde TRT’nin televizyon yayınları için bkz. (Serim, 2007: 72-85).

Bu yayın yılında [1974] bir ilk daha gerçekleşmiş ve televizyonda ilk kez camiden naklen yayın yapılmıştır (Cankaya, 2015, s. 144).

Görev yaptığı süre boyunca haklı, haksız birçok eleştiriye maruz kalan Cem'in, tek kanallı dönem boyunca görev alan TRT Genel Müdürleri arasında farklı bir yayıncılık anlayışı benimsediği görülmektedir. "Saz ile Söz ile" programında devlet yöneticilerini eleştiren, haksızlık ve yolsuzluklara karşı sivri dilli taşlamaları nedeniyle hakkında sürgün kararı çıkarılan "Everekli Seyrani"ye; Sivas Valisi Hızır Paşa'ya "Yürü bre Hızır Paşa/Senin de çarkın kırılır" diyen "Pir Sultan Abdal"a; göçebe Türkmen aşireti Avşarların yerleşik düzene geçmeleri baskısına "Ferman padişahın, dağlar bizimdir" diyen "Dadaloğlu"na; Bey kızının kalbine girerek sınıf ayrışmasını gönül teliyle yıkan "Karacaoğlu"na; "Ne Sultan'a minnet, ne Han'a minnet" sözleriyle dik duruşunu sergileyen ve sazı "şeytan icadı" gören sofulara "Be Allah'ın sersem kulu/şeytan bunun neresinde" diye seslenen "Âşık Dertli"ye; "Özgürlüğe tutkun biz ozan" ifadesiyle anons edilen ve "Haksız yere tutamazsın dilimi/Seve seve kucaklarım ölümü" dizelerini seslendiren "Âşık Meftuni"ye; "Parsel parsel eylemişler dünyayı" diyen "Âşık Mahzuni Şerif'e yer verilmesi sadece âşıklık geleneğini televizyon izleyicisiyle buluşturmak değil dönemin siyasi iklimi ve TRT'ye yapılan baskılara karşı halk şiirinin gücünü kullanmak niyeti olarak da okunabilir.

Çoğu toplumda ilk ninninin söylenmesi ve ilk dev hikâyesinin anlatılmasından beri diğerlerinin hareketlerini kontrol etmek, etkilemek ya da yönetmek folklorun işidir (Bascom, 2010: 81). Boscom'un "Folklorun Dört İşlevi" adlı makalesinde değindiklerinin yanı sıra İlhan Başgöz'ün de "Beşinci İşlev" olarak ele aldığı "protesto" işlevinde bahseden makalesinde: Her toplumda ekonomik ve sosyal çıkarları çatışan, inanışları ve değerleri ters düşen insanlar ve sınıflar vardır... Folklor; çatışmaları büyütmek, başkaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek gibi bir işlev de görüyor (1996, s. 2), değerlendirmesi bu programın içeriğinden edinilen çıkarımları destekler niteliktedir.

Bu programa izleyici profili açısından bakıldığında ise Anadolu'da henüz yeterli sayıda verici olmaması ve televizyon sayısının çok sınırlı olması sebebiyle âşıklık geleneğini bilen, geleneğin temsilcilerini ekranda görmeyi tercih edecek izleyicilerin, Türkiye'nin batısına göç etmiş olanları dışında kalanların izleme imkânı zayıf görünüyor. O hâlde bu program; ağırlıklı olarak geleneği bilmeyen, daha önce tanımamış, aile kültüründe âşıklık geleneğiyle yetişmemiş izleyici kitlesine ulaşmıştır çıkarımı mümkündür.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025, s.21/782), 1972 yılında Türkiye genelinde 102 bin TV bulunuyordu. Yine o yıl Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Edirne-Balıkesir ve Kütahya dışındaki illerde henüz verici istasyonu bulunmuyordu.

Eğer göreve devam edebilseydim 1975'in haziranında bütün bir Güneydoğu ve Kıbrıs merkezî yayın şebekesini izleyebilecekti. Gaziantep, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Erzurum ve Kars, güçlü TV istasyonlarına kavuşmuş, Ankara'yla çevresi ikinci kanal [ikinci verici] televizyonunu izlemiş olacaktı (Cem, 1976, s. 96).

“Saz ile Söz ile” programının yayınlandığı 1974-1975 yıllarında bu şehirlerde henüz verici olmadığını anlıyoruz. Bu programın, günlük ortalama 6-8 saat arası televizyon yayını yapılan ve belirli bölgelerde izlenebilen bir dönemde millî kültürün tanıtımı, halk şairlerini tanımayan daha önce âşık şiiri dinlememiş izleyicilerin gelenekle tanışmasının sağlanması, âşıklık geleneğini bilenlerin televizyonda kendilerinden bir şeyler bulmasının sağlanması; âşıkların felsefesi, haksızlıklarla mücadelesi, sistem eleştirisi, doğruluk ve adalet anlayışları, toplumsal ve siyasi baskılara karşı duruşları, halka cesaret ve destek verişlerini izleyicilere göstermek gibi sebeplerle planladığı görülmektedir.

İlk bölümü 15.04.1974, son bölümü ise 16.06.1975 tarihinde yayınlanan “Saz ile Söz ile” her bir bölümü 13 ila 37 dakika arasında değişmektedir. Programın ilk dört bölümünün sunucusu TRT halk müziği sanatçısı aynı zamanda da TRT’de yapımcı ve sunucu olarak görev yapan Şakir Öner Günhan’dır. Sonraki bölümlerde bazı bölümler sunucu eşliğinde bazıları ise dış ses tanıtımı ile gerçekleştirilmiştir.

4.1. Birinci Bölüm (28 dk. 45 sn.)

Şakir Öner Günhan’ın sunuculuğunda, Ersoy Uğur’un yapımcılığında çekimleri Kars’ta gerçekleştirilen ilk bölüm, önce dış çekimlerle Kars manzarası ve bir ağacın altında etrafında köy halkıyla oturmuş Âşık Şeref Taşlıova ile başlıyor. Taşlıova, Âşık Şenlik’ten bir eser sunuyor ve izleyiciler “Yaşa var ol âşık” sesleriyle beğenilerini sunuyor. Sunucu, tesadüfen oradan geçmiş ve topluluğun arasına karışmış gibi davranıyor. Bu kurguyla izleyiciye, âşıklık geleneğinin doğal icra ortamı sunularak program açılışı yapıldığını ve gelenekteki “usta malı” icrasının ortaya konduğunu görüyoruz.

Programın Kars’ta çekilen bu ilk bölümü sunulan örnekler, icra mekânı, izleyici kitlesi ve katılımları bakımından geleneğin en yoğun aktarıldığı bölümdür diyebiliriz. Önce Âşık Şenlik’ten usta malı türkü söyleyen Âşık Şeref Taşlıova ile sunucu Şakir Öner Günhan arasında geçen diyalog:

-Şimdi Şenlik’ten çaldın söyledin, kendinden de çalıp söylüyorsun.

-Evet, tabii özümnden de çalar söylerim.

-Peki, daha önceden kâğıda kaleme dökmeden hiç melodiyi mırıldanmadan nasıl söylüyorsun âşık?

-At ayağı külünk olur, âşık dili yürük olur. Âşık gördüğünü söyler, âşığın gönlünden geldiği gibi artık sevgisi, dünyası hayali gözünün önüne gelir o zaman ne yazı ne kalem... Sazı onun kalemidir, gönlü kitabıdır dili de yazarıdır.

Bu diyalogda hem usta malı söyleme geleneğini hem de doğmaca (irtical) söyleme geleneği yansıtılmış oluyor. Ancak geleneği bilmeyen bir izleyici için açık, anlaşılır ve geleneği tanıtır nitelikte değil.

Geleneğin en önemli icra mekânlarından olan kahvehane de bu bölümde işleniyor. Programın arşiv kayıtlarında “Kars’ın köyleri ve Çobanoğlu kahvesi” notu düşülmüş.

Sunucunun dış mekândan kahvehaneye geçen çekimlerde anons etmese de gidilen kahvehanenin 1971 yılında Murat Çobanoğlu tarafından açılan “Çobanoğlu Halk Ozanları Kahvehanesi”⁹ olduğunu anlıyoruz. Çobanoğlu Kahvehanesi, kentteki diğer kahvehanelerden farklı bir mekândır. Orası, tarihî ve kültürel belleğin paylaşıldığı, Karşılara kişiliklerini anımsatan ve onları birleştiren bir yerdi (Erdener, 2019, s. 35).

Âşıklar anons edilmiyor, doğal bir icra ortamına konuk olunmuş havası veriliyor. Sözcü gibi seçilmiş âşık, Âşık Dertli’nin ağzından bade içme hikâyesini anlatıyor. Tabii burada âşıkların bir televizyon çekimi ortamında olduklarını bildiklerini, izleyiciye yönelik bir kurguyla hareket ettiklerini görüyoruz. Bade konusunu anlatırken âşık “Bizim inançlarımıza göre bade içilmiş, bade var.” ifadeleriyle kahvehanede masanın etrafında toplanan âşıklara anlatır gibi anlatıyor. Oysa o âşıklar zaten konuya hâkim, âşık onların nezdinde aslında izleyiciye anlatıyor ve Âşık Şenlik’ten bir dörtlük okuyor. Sonrasında başka bir âşık Köroğlu’ndan bir koçaklama seslendiriyor. Sunucu Günhan, aralarına gelerek “Aşk olsun, âşık” diyor ve âşıklar ve izleyiciler de hep bir ağızdan “Aşkın cemalin olsun.” diye karşılık veriyor. Sunucunun âşıklara yönelttiği “Bu yörede en çok kimden çalar söylersiniz?” sorusuna “Âşık Şenlik ve Sümmani’den çalar, söyleriz.” yanıtı geliyor. “Eski âşıklarla geleneğiyle şimdi sizin sürdüğünüz âşık geleneği arasında bir değişiklik var mı?” soruna yine aynı sözcü âşık “Var efendim, şimdi Âşık Şenlik ve Sümmani’nin karşılaşmalarını söyleyeceğiz şimdi. Onun arkası sıra da şimdiki âşıklarımız söyleyecek. O zaman bilirsiniz efendim.” sözleriyle geleneğin değişime uğradığını ima ediyor ancak bu konu irdelenmeden sadece icralara yer veriliyor. Bu atışmadan sonra Murat Çobanoğlu sazını ayakta çalarak geliyor ve “Dinle bu sözümü Âşık İlhami” diye atışmaya giriyor. İlk bölümde ve sonraki bölümlerde de sıkça karşılaşacağımız üzere âşıklar anons edilmiyor, isimleri alt yazı olarak verilmiyor. Çalışmada yararlanılan kaynaklardaki fotoğraf arşivlerinden, Google ve Youtube üzerinden, TRT arşivindeki diğer programlardan âşıkların isimlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak buna rağmen bazı âşıkların isimleri tespit edilememiştir. Tespit edilen âşıklar: Âşık Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu ve İlhami Demir.

Hem kahvehanede hem de dış mekânda yapılan çekimlerde izleyici kitlesinin ilgisi “Yaşa, var ol âşık!” nidaları da yine geleneği yansıtan unsurlar olarak öne çıkıyor.

4.2. İkinci Bölüm (22 dk. 59 sn..)

Bu bölümün yapım ve yönetimi Ersoy Uğur tarafından gerçekleştirilmiştir. Program Erciyes Dağı ve Erciyes manzarası eşliğinde açılıyor. Programın tamamı Âşık Seyrani’ye ayrılmış. Sunucu Günhan, “Everekli Seyrani” diyor ve Everek’in Develi’nin eski adı olduğunu belirtiyor. Seyrani’nin doğup büyüdüğü köyün manzarası eşliğinde ilerleyen sunucu çocuk, genç ve yaşlılara Seyrani’yi tanıyıp tanımadıklarını soruyor; ona ait şiirlerden okumalarını istiyor. Sonrasında Seyrani’nin torunu dedesi hakkında bilgiler veriyor. TRT arşiv kayıtlarında “Evereli Seyrani’yi Develi ve yöresinden altı âşık çalıp söylüyor. Kısaca Seyrani tanıtılıyor.” şeklide not düşülmüş. Seyrani’nin torunu Yusuf

⁹ Çobanoğlu Halk Ozanları Kahvehanesi ve Kars’ta âşık atışmaları için bkz. (Erdener, 2019).

Seyrani ve misafir âşık olarak ismi anons edilen Ali İzzet Özkan dışındaki âşıkların isimleri yine belirtilmiyor. Diğer âşıklar anons edilmeksizin bölgenin manzaraları eşliğinde bağ, bahçe, su kenarı gibi yerlerde tek başlarına icralarını sergiliyorlar. Tüm âşıklar Seyrani’den eserler okuyor. Bu bölümde tamamen usta malı örneklerine yer verildiğini görüyoruz.

4.3. Üçüncü Bölüm (13 dk. 55 sn..)

Bu bölümün de yapım ve yönetimi Ersoy Uğur tarafından gerçekleştirilmiştir. Sunucu Günhan, “Harman yerindeyiz biz de halk ozanlarının harman yerinde; Sivas’tayız. Halk ve tekke edebiyatının doruğundaki Pir Sultan Abdal’ın köyü Banaz’dayız. Banaz, Yıldızeli’nin bir köyü.” diyerek programı açıyor.

Pir Sultan Abdal hakkında bilgiler veriyor, bu sunuma Banaz manzaraları eşlik ediyor:

“Halk ozanı vardır; gönül tutkunluğunu, doğaya tutkunluğunu anlatır. Ozan vardır; sazını da sözünü de bir inanç yolunda inletir. Pir Sultan Abdal, inancını yayma yolunda yalnız sazını, sözünü değil canını da vermiş ozanlarımızdandır. Ayaklanışını bastıran Sivas Valisi Hızır Paşa’ya bakın ne demiş...” sözlerinden sonra yine müzik başlıyor ve Pir Sultan’ın “Yürü Bre Hızır Paşa” şiirini adını tespit edemediğimiz bir âşıktan dinliyoruz.

Pir Sultan Abdal’ın eserlerini seslendiren iki âşık daha köy manzarası eşliğinde açık havada beliriyor ve icralarını sergiliyor. Bu bölüm, Pir Sultan Abdal’ın tanıtıldığı ve felsefesini, inancını yaymak uğruna gösterdiği mücadelenin aktarıldığı bir çerçevede ilerliyor. Bir önceki bölümde olduğu gibi sadece usta malı eserlerin icra edildiğini görüyoruz.

4.4. Dördüncü Bölüm (21 dk. 11 sn..)

Bu bölümde yapımcı ve yönetmen değişikliği yaşandığını Hüseyin Kanyılmaz’ın yapımcılığı ve Ünal Küpeli’nin yönetmenliğinde çekildiğini görüyoruz. Karacaoğlan’ın tanıtıldığı bu bölümde dış ses olarak anlatım yapılıyor ve “Nerede doğup nerede öldüğü kesin olarak bilinmemekle birlikte onun Güney Anadolu Türkmenlerinden olduğunu anlıyoruz. Doğduğu ve yaşadığı belirtilen birçok köy arasından biz Heke’nin Gökçeli köyünü [İl belirtilmiyor.] seçtik” ifadesine yer veriliyor. Ağaçlıklı bir yerde toplanmış köylülerden biri Karacaoğlan’ın kendi köylerinden çıktığını anlatıyor. Programda hangi ilden bahsedildiği anlatılmıyor ancak arşiv kayıtlarında Adana olarak kaydedilmiş.

Toplanmış kalabalığın içerisinde biri “Aramızda ozan arkadaşlarımız var, Saim Bey’den Karaoğlan hakkında bir türkü rica etsek.” diyor. Ardından da Âşık Hacı Efendi isminde başka bir âşıktan da yine bir Karacaoğlan eseri isteniyor. Yine manzara eşliğinde başka bir âşık da anons edilmeksizin Karacaoğlan’dan bir eser seslendiriyor ve program bu şekilde sonlanıyor. Bu bölümde de usta malı eserlerin seslendirildiğini görüyoruz.

4.5. Beşinci Bölüm (18 dk. 59 sn..)

Bu bölüm yine Hüseyin Kanyılmaz'ın yapımcılığı ve Ünal Küpeli'nin yönetmenliğinde çekilmiştir. Göçebe Türkmenlerin yaşamı ve Dadaloğlu'nun konu edildiği belgesel niteliğinde bir bölümdür. Burada da programın hangi il ve ilçede çekildiği söylenmiyor, Toroslardan bahsediliyor. TRT arşiv kayıtlarında program çekimlerinin Adana'da gerçekleştirildiği bilgisi not edilmiş.

Dadaloğlu'nun mensubu bulunduğu Avşar aşiretinin göçebe düzenden yerleşik düzene geçmesinin istenmesi, aşiretin bunu kabul etmeyip devletle karşı karşıya gelmesi gibi konular anlatılıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikası ve buna karşı çıkarak direnişe öncülük eden Avşar aşireti üyesi Dadaloğlu anlatılıyor. Köy manzarası ve Türkmenlerin yaşamlarından görüntüler eşliğinde anlatan dış ses şöyle devam ediyor:

“Dadaloğlu, bir cenk ve kavga şairidir. Aşiretin geleneğini sürdürmede bir bey rolü oynar. O, sert aşiret ruhunun yarattığı kahramanlık ve yiğitlik geleneğinin temsilcisidir. O, aşiretin üzgün günlerinde de sazının telleriyle onlara avuntu dağıtır, umut verir.”

“Bir çıkmasa girdi bugün yolumuz/Geçit vermez sağımız da solumuz

Kalır gayrı buralarda ölümüz/Mert ağlasın, namert olan utansın” dizeleriyle Avşar aşiretinin çoluk çocuk, kadın göç etmek, çadırlarını toplamak zorunda kaldıkları dönem bir canlandırma olarak verilmiş.

Sazı elinde beliren bir âşık “Avşar Elleri”ni seslendiriyor. Anlatım aralarında üç âşığın daha Dadaloğlu'ndan eserler seslendirdiğini görüyoruz ancak âşıkların isimlerine yine erişemiyoruz. Bu bölüm, Avşar aşireti özelinde göçebe Türkmenlerin Osmanlı'nın iskân politikası nedeniyle yaşadıkları baskı ve zorlukları anlatan bir belgesel niteliği taşıyor. Âşıklık geleneği çerçevesinde baktığımızda yine sadece usta malı eserlerin seslendirildiği bir kurgu görüyoruz.

4.6. Altıncı Bölüm (37 dk. 22 sn..)

Programın 4. bölümünde olduğu gibi bu bölümde de Karaoğlu'nın işlendiğini görüyoruz. Bölüm, son iki bölümdür devam eden yapımcı ve yönetmenle çekilmiştir. Yaşar Kemal'in “Üç Anadolu Efsanesi” eseri kaynak alınarak Karacaoğlu'nı konu edinmektedir. Üç Anadolu Efsanesi'nde Karacaoğlu ve Bey kızı Elif'in tanışma hikâyesi belgesel bir film gibi çekilmiş. Efsanenin canlandırıldığı bu kısa filmde âşıklar Karacaoğlu'dan eserler seslendiriyor ancak yine âşıkların isimleri hakkında bilgi edinemiyoruz. İcralar, Karacaoğlu canlandırması ile belgesel akışın içerisine dâhil edilmiş.

4.7. Yedinci Bölüm (19 dk. 15 sn..)

Bu bölümün yapım ve yönetimi Hüseyin Kanyılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde diğer bölümlerden farklı olarak bölümde hangi konunun işleneceği ekrana geliyor. Ekranda görünen “Dertli” yazısı ile bu bölümde Âşık Dertli'nin işleneceğini öğrenmiş oluyoruz. Ancak geleneği hiç bilmeyecek bir izleyici sadece “Dertli” yazısı ile bu çıkarımı yapamayacaktır.

Yine dış ses sunumu ile başlayan bölümde Âşık Dertli’nin Ankara-İstanbul yolu üzerinde Gerede yakınlarında olduğu belirtilen mezarı gösteriliyor. Dertli’nin hayat hikâyesi orada yaşayan bir köylüsü tarafından anlatılıyor ve yine bir canlandırma izliyoruz. Programın, ikinci bölümünden itibaren canlandırma ağırlıklı bir belgesel formatına evirildiği söylenebilir. Âşık Dertli’nin ayanlık görevi sırasında topladığı vergileri zimmetine geçirdiği yönünde bir itham olduğu konusunda halkın ve muhtarın bilgisine danışılıyor. Onlar da Âşık Dertli’nin bu paraları zor durumda olan halka dağıttığını, halkın kendisinden memnun olduğunu ancak kendisine düşmanlık besleyen kişilerin bu tür şikâyetlerde bulunduklarını anlatıyorlar. Âşık Dertli’nin aslında dürüst, halkı düşünen ve kayıran ancak devlet yetkilileri ve nüfuz sahibi kişilerce iftiraya uğrayan değerli bir şahsiyet olduğunu vurgulamak bölümün başlıca mesajı olarak yansıyor. TRT arşiv kayıtlarında “Çalıp söyleyen ozanlar” başlığıyla Nesimi Eroğlu, Müslüm Dalkılıç, Hüseyin Çırakman isimleri kaydedilmiş ancak program esnasında isimlere yer verilmiyor. Bu bölümde sadece usta malı icraların gerçekleştirildiğini görüyoruz.

4.8. Sekizinci Bölüm (32 dk. 21 sn.)

Yapım ve yönetiminin Hüseyin Kanyılmaz tarafından gerçekleştirildiği bu bölümde Çukurova yöresi ozanlarına yer verilmiştir. Bir önceki bölümde, kimden bahsedileceğinin program başlarken ekrana geldiğini görmüştük. Bu bölümde de ekrana “Çukurova Yöresi Günümüz Halk Ozanları” yazısı geliyor. En önemli yenilik ise bölüme katılan âşıkların isimlerinin ekrana gelmesi. “Ozanlar” başlığı açılmış ve altında Kul Mustafa, Mahmut Taşkaya, Haydar Aslan, Hacı Karakılıç, Feymani, Cemali Uçkaç, Saim Özdal isimleri yer alıyor. Programın sonuna doğru Âşık Ferrahi’den de bahsedildiği görülüyor ancak baştaki listede bu isim yer almıyor. Diğer bölümlerden farklı olarak bu bölümün bir kısmı stüdyoda çekilmiş. Stüdyo konukları dönemin Adana Halk Eğitim Müdürü Mustafa Bozer ve âşıkların bazıları. Bozer, Halk Eğitim Merkezi bünyesinde âşıklarla yaptıkları çalışmalardan bahsediyor. Bozlak ve atışma örnekleri stüdyoda sunulduktan sonra diğer âşıklarla Adana’da gerçekleştirilen dış mekân çekimleri ve onların kendi şiirlerinden oluşan icraları ekrana geliyor.

4.9. Dokuzuncu Bölüm (22 dk. 7 sn.)

Bu bölümün yapımcı ve yönetmeni Hüseyin Kanyılmaz’dır. Bu bölümde de bölüm başlarken ekrana hangi yöreden bahsedileceği bilgisinin geldiğini görüyoruz. Bu durum, programın bazı bölümlerinde hangi il veya ilçede çekim yapıldığından, hangi âşığın anlatılacağından bahsedilmemiş olmasına gelen bir eleştiri ya da yapımda fark edilen bir eksikliğin düzeltilmesi olarak yorumlayabilir. “Gaziantep İli Günümüz Halk Ozanları” başlığıyla yayınlanan bölümde Gaziantep manzaraları eşliğinde bir âşık icrası dinliyoruz. Dış ses bir giriş yapıyor ve yerleşik düzene geçmek istemeyen Türkmenlerden bahsediyor. Baraklardan bahsederek onların da Avşarlar gibi sıkıntılar yaşadığını dile getiriyor. “Çukurova’nın geleneksel ezgileri nasıl ki bozlaksa, Gaziantep’in de barak türküleridir.” diyerek Gaziantep’te söylenen tür hakkında bilgi aktarıyor. Ökkeş

Dehmenoglu ve Şerif Akbağ'ı anons ediyor ve onların icralarına yer veriliyor. Diğer isimler ise Ali Sağlam, İbrahim Kaya (Yamani), Mahmut Coşkun, Hasan Beydili'dir. Bu isimlerin yaşadıkları bölgelere gidilerek kendileri hakkında kısa bir bilgi aktarıldıktan sonra değişlerine yer veriliyor ve program bu şekilde sonlanıyor.

4.10. Onuncu Bölüm (TRT Arşiv No.: . 06 DBA 2769 /31 dk. 49 sn.)

Bu bölümün de yapım ve yönetimi Hüseyin Kanyılmaz'a ait. "Kahramanmaraş Günümüz Halk Ozanları" başlığı ile ekrana gelen bu bölümde dış ses şöyle bir anons yapıyor:

"Kahramanmaraş, ozanı çok illerimizden biri. Özellikle Afşin ilçesinden Mahzuni Şerif, Rumi, Hayrani, Vicdani, Perişan Ali, Kul Hasan, İsa Binboğa gibi birçok ozan adı sayabiliriz."

...

"Mahzuni Şerif'i ve Mahrumi Baba'yı Berçenek köyünde aradık. İkisi de göçmüştü köyden. Hele Mahrumi Baba, birkaç ay öncesine kadar terk etmemiş toprağını. Ama nüfus çok, toprak az." ifadeleri bir sistem eleştirisini gözler önüne seriyor. Saz ile Söz ile programında işlenen isimlerin hayatları, o hayatlara dair mücadele, boyun eğmeme, düzene karşı çıkma ifadelerini incelediğimiz ve çalışma kapsamının dışında olan diğer programlarda görmüyoruz. Rahmi Kaya (Mahrumi Baba), Mustafa Doğan (Meftuni), Âşık Mahzuni Şerif ve isimleri verilmeyen değişetçi olarak tanıtılıp değişet örneği sunan iki âşık ekrana geliyor.

Sonuç

Sözlü kültür ürünlerinin ses kayıt teknolojilerinin ardından televizyona aktarımı, kültürün korunması ve yaşatılması anlamında önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Gelişen teknolojiler, dünyaya entegre olan yaşamlar, küreselleşmenin etkisi ile değişen sanat ve müzik zevki, köyden kente göç, yeni iş alanlarının ortaya çıkması gibi etkenlerle folklor unsurlarının korunması, yaşatılması ve tanıtılmasıyla ilgili olarak geleneğin ne kadar aktarılıp aktarılmadığı, bağlamından kopup kopmadığı kaygılarının önüne, aktarılıyor oluşunun folklor unsuruna kazandıracığı katkıya odaklanmayı koymak yerinde olacaktır.

İncelediğimiz "Saz ile Söz ile" programı, TRT'de âşıklık geleneği özelinde yapılmış ilk dizi program olma özelliği taşımaktadır. Ancak bu programdan TRT'nin henüz teknik alt yapı, yetişmiş yapımcı ve dizi yapım tecrübesi konusunda yeterli olmadığı çıkarımı yapılabilir. Program, 10 bölümlük bir dizi halinde planlanmış olmasına rağmen her bölümde farklı bir yapı çıkıyor karşımıza. Programın her bölümü tutarlı bir plan, içerik akışı ve istikrarlı bir konu çerçevesinden uzak, tüm bölümleri farklı bir senaryo ile ilerliyor.

Çekimleri Kars'ta gerçekleştirilen birinci bölümde atışma, usta malı deyiş, âşıklardan deyişler, bade içme, doğmaca şiir hakkında geleneği tanımayan bir izleyicinin anlayabileceği açıklıkta olmasa da bilgilendirme, âşık kahvehanesi, izleyici kitlesi,

izleyicilerin âşığa takdir nidaları gibi unsurların âşıklık geleneğini yansıttığı görülmektedir.

Programın ikinci bölümünden sekizinci bölümüne kadarki içeriklerin bir âşığın ve bölgesinin tanıtıldığı, yaşam öyküsünde kendisi ve yaşadığı toplumun uğradığı haksızlıklar, verdiği mücadeleler, halka cesaret veren şiirleri, dönemin toplumsal sorunlarını dile getirişi gibi konuların belgesel tadında, yer yer canlandırmalarla aktarıldığını görüyoruz. Âşık Seyrani, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Dadaloğlu, Yaşar Kemal’in “Üç Anadolu Efsanesi” eserinden Karacaoğlu canlandırması ve Âşık Dertli’nin konu edildiği bu bölümlerde âşığın doğduğu büyüdüğü yerler, oradaki halkla yapılan görüşmeler, şiirleri ve usta malı olarak âşıkların icraları, hayatlarından kesitlerin canlandırma şeklinde sunulduğu bir içerik sunulmuş.

Programın 8, 9 ve 10. bölümlerinde ise “Çukurova”, “Gaziantep” ve “Kahramanmaraş” yöresi günümüz halk âşıklarına yer veriliyor. 8. bölümün bir kısmı Adana Halk Eğitim Müdürü ve âşıkların katılımıyla stüdyoda gerçekleştirilmiş. Bu bölümün kalan kısmı ve diğer bölümler, âşıkların yaşadıkları bölgelerde yapılan çekimler, hayatları, geçimlerine ilişkin kısa söyleşiler ve icralarına yer verilerek hazırlanmış.

Programın yayınlandığı dönem TRT Genel Müdürü olan İsmail Cem’in, altıncı yayın gününde planladıkları programlardan bahsederken “...bir halk şairinin tanıtıldığı Saz ile Söz ile...” ifadesinden bu programda geleneği tanıtmak amacı güdülmeyeceği, halk şairlerinin tanıtılmasına odaklanıldığı ve bölümlere bakıldığında yeni yayın gününe yeterli hazırlık yapılamadan bu programa karar verildiği anlaşıyor.

Türkiye’nin televizyon yayıncılığı tarihi açısından değerlendirildiğinde, yayıncılığın henüz profesyonel ve sistemli bir akışa kavuşmadığı bir dönemde âşıklık geleneği temsilcisi âşıklara yer verilmesi, eski âşıkların anılması ve tanıtılması geleneğe kıymetli bir katkıdır.

Ancak geleneğe mensup âşıklar tanıtılırken geleneğin icra koşulları, icra mekânları, âşıkların yetiştirme şekilleri, içeriği, türleri, şiirlerinde yer verdikleri başlıca konulara değinilmediğini görüyoruz. Yaşadıkları yörelerin, âşıkların şekillenmesindeki etkisinin vurgulanmaması da âşık-yöre ilişkisini yansıtamaması açısından bir eksiklik olarak söylenebilir. Birinci bölümdeki Çobanoğlu Kahvehanesi dışında bir kahvehane ortamına rastlanmıyor. Köy meydanında etrafında izleyicilerle şiir söyleyen birkaç âşığın icraları dışında genelde bağ, bahçe, su kenarı, ağaç altı, bir taş üzeri gibi yerlerde âşığın tek başına çalıp söylediği bir kurgu sunuluyor izleyiciye.

Oysaki âşık fasılları, hoşlama-uğurlama, izleyici kitlesinin katılımı, atışma, muamma, halk hikâyesi, lebdeğmez gibi âşıklık geleneğinin zenginliklerini yansıtacak unsurlara yer verilip geleneğin anlaşılması ve ilk defa izleyen izleyicilerin ilgisini daha fazla çekmek hedeflenebilirdi. Ancak programa dair inceleme bölümünde detaylandırıldığı üzere, burada

gelenek tanıtımından ziyade âşık şiirinin gücünden faydalanma, dönemin siyasi iklimine yönelik bir yayıncılık planlaması yapıldığına dair izlenim ağır basmaktadır.

Programda tespit edilen bir diğer eksiklik ise âşık, konuşmacı, kaynak kişi, yer ve yöre adı gibi bilgilerin nadiren verilmesi, genelde bu bilgilerin verilmiyor oluşu. Halk bilimi çalışmalarının önemli kaynaklarından olan radyo ve televizyon arşivlerinde programların yapım bilgilerinin katılımcılar, konuklar, yöre vb. detaylarıyla kayıt altına alınmış olmasının çalışmaların çok yönlü ve yüksek verimle sonuçlandırılması açısından önem arz ettiği görülmüştür. Arşivlerde yer alan kayıtların bu anlamda değerlendirilip eksik verilerin güncellenmesi yolunda çalışmalar araştırmaların verimliliğini artıracaktır.

Kısaltmalar

AP: Adalet Partisi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

MSP: Millî Selamet Partisi

BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı

Kaynakça

Artun, E. (2014). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı*. Adana: Karahan.

Bascom, W. R. (2010). Folklorun dört işlevi. (çev.: Ferya Çalış), *Halk biliminde kuramlar ve yaklaşımlar-2*. Ankara: Geleneksel Yayınları.

Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun beşinci işlevi (fonksiyonu). *Folkloristik-Prof. Dr. Umay Günay armağanı*. Ankara: Hacettepe Ün.

Cankaya, Ö. (2015). *Bir kitle iletişim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000*. İstanbul: İmge.

Cem, İ. (1976). *TRT'de 500 gün*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Çobanoğlu, Ö. (1999). Elektronik kültür ortamında âşık tarzı şiir geleneği bağlamında Çukurova âşıkları üzerine tespitler. *III. Uluslararası Çukurova halk kültürü bilgi şöleni bildirileri*. Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji araştırmaları merkezi.

Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık tarzı edebiyat geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayıncılık.

Dane, T. (Yönetmen). (1983). İz bırakanlar-Âşık Veysel [TV programı]. TRT Arşiv No.: 06 DA-73; TRT.

Düzgün, D. (2019). *Âşık edebiyatı. Türk halk edebiyatı el kitabı*. 357-422. Ankara: Grafiker Yayınları.

Erdemli, A. (Yönetmen). (1969). *Âşık Veysel* [TV programı]. Arşiv No.: DA-1913; TRT.

Erdener, Y. (2019). *Kars'ta Çobanoğlu Kahvehanesi'nde âşık karşılaşmaları*. İstanbul: YKY.

Fidan, S. (2017). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi- geleneksel müziğin medyadaki serüveni*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Günay, U. Uysal A. (1990). Bir kültür unsuru olarak folklor konusunda bazı bilgiler. *Millî kültür unsurlarımız üzerine genel görüşler*. S46,265-275. Ankara: Atatürk Kültür Mrk. Yay.

Irmak, Y. (2021). *Kanadım değdi sevdaya-Âşık Mahzuni Şerif ve şiir dünyası*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

Kal, N. (Yönetmen). (1976). *Âşıklar dünyasından* [TV dizi programı]. (2 Bölüm). TRT Arşiv No.: 06 DA 1819 -06 DA 308; TRT.

Kalkan, E. (1991). *XX. yüzyıl Türk halk şairleri antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kanyılmaz, H. (Yönetmen). (1975). *Saz ile Söz ile* [TV dizi programı]. (6-7-8-9-10. Bölümler). TRT Arşiv No.: 06 DBA 2771 06 DBA 2773- 06 BA 2025- 06 DBA 2770- 06 DBA 2769; TRT.

Kanyılmaz, H. (Yönetmen). (1976). *Âşık Edebiyatı* [TV dizi programı]. (8 Bölüm). TRT Arşiv No.: 06 DBA 1634/1-2-3-4-5-6-7-8; TRT.

Kıvanç, H. (2015). *Telesafir: anılarla Türk televizyonculuğu*. İstanbul: NTV Yayınları.

Küpeli, Ü. (Yönetmen). (1974). *Saz ile Söz ile* [TV dizi programı]. (4-5. Bölümler). TRT Arşiv No.: 06 DBA 2771; TRT.

Okay, S. (Yönetmen). (1973). *Âşık Veysel* [TV programı]. TRT Arşiv No.: DBA-1521; TRT.

Okay, S. (Yönetmen). (1978). *Dostlar beni hatırlasın-Âşık Veysel* [TV programı]. TRT Arşiv No.: 06 VA-12046; TRT.

Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür- Sözün teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Özdemir, N. (2012). *Kültür ekonomisi ve yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık.

Özünel, Ö. E. (2019). Geleneğin geleceği: Somut olmayan kültürel miras unsuru olarak âşıklık. *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1) 39-45.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (2025, Şubat). *Radyo ve televizyon yayıncılığı sektör raporu (2014)*. RTÜK Araştırmaları. <https://www.rtuk.gov.tr/radyo-ve-televizyon-yayinciligi-sektor-raporu/326>.

Sakaoğlu, S. (1996). Ozan, âşık, saz şairi ve halk şairi kavramları üzerine. *Türk halkbilimde ve halk edebiyatında görüşler* (ed.: Hayrettin İvgin). Ankara: Kültür Ajans.

Sarioğlu, G. (Yönetmen). (1973). *Ozanların sazından* [TV programı]. TRT Arşiv No.: DA-1478; TRT.

Serim, Ö. (2007). *Türk televizyon tarihi (1952-2006)*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025, Şubat). *İnsanlığın somut olmayan kültürel mirası temsili listesi*. Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345102/asiklik-gelenegi--asiklik-minstrely-tradition-2009.html>.

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Ocak). *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1963), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Kalkınma Planları. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani-Ucuncu-Bes-Yil-1973-1977.pdf>

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Şubat). *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. Kalkınma Planları. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma-Plani-Birinci-Bes-Yillik-1963-1967.pdf>

Taşlıova, M. (2006). Elektronik cönk kavramı ve Türk halk biliminin değeri bilinmeyen kaynakları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, 89-112.

Tezel, T. (Yönetmen). (1973). *Ozanlardan deyişler* [TV programı]. TRT Arşiv No.: DBA-5601; TRT.

Türk Dil Kurumu. (2025, Şubat). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>

Uğur, E. (Yönetmen). (1974). *Saz ile Söz ile* [TV dizi programı]. (1-2-3. Bölümler). TRT Arşiv No.: 06 DBA 2773- 06 FA 0851- 06 DBA 2777; TRT.

Unesco. (2025, Şubat). *Somut olmayan kültürel miras sözleşmesi*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>.

Yengin, H. (1994). *Ekranın büyüğü-Batı'da değişen televizyon yayıncılığının boyutları ve Türkiye'de özel televizyonlar*. İstanbul: Der Yayınları.